

СОФИЙСКИ
УНИВЕРСИТЕТ

„СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ“
ОСНОВАН 1888 г.

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ
ОХРИДСКИ“

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „БИБЛЕИСТИКА“

**Посланието на св. ап. Павел до Филимон като
благовестие на помирението**

АВТОРЕФЕРАТ

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
по научната специалност 2.4 Религия и теология

ИЗГОТВИЛ:

ПЕТКО ГОСПОДИНОВ ЧОЛАКОВ

ЗАЧИСЛЕН СЪС ЗАПОВЕД

№ РД 20-85/12.01.2017 г.

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ПРОФ. ДБН ЕМИЛ ТРАЙЧЕВ

СТОЯНОВ

София ❖ 2021

Дисертационният труд съдържа 164 печатни страници.

Представен е в: предговор, увод, три основни глави, заключение, използвана литература, приноси моменти, списък на съкращенията и публикации по темата на дисертационния труд. Научният апарат включва 358 бележки под линия.

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	4
ОСНОВНА ЧАСТ	6
1. ИСАГОГИЧНИ СВЕДЕНИЯ ЗА ПОСЛАНИЕТО ДО ФИЛИМОН ...	6
1.1. Авторство	6
1.2. Литературни особености и причини за написване	7
1.3. Исторически и културен контекст	8
1.4. Тематични особености и богословско значение	9
2. ЕКЗЕГЕТИЧНИ ПРОБЛЕМИ В ПОСЛАНИЕТО ДО ФИЛИМОН ..	11
2.1. Встъпление (Филим. 1:1–3)	11
2.2. Благодарствена част (Филим. 1:4–7)	12
2.3. Изложение (Филим. 1:8–18)	14
2.4. Заключение (Филим. 1:19–25)	16
3. ПОСЛАНИЕТО ДО ФИЛИМОН И БЛАГОВЕСТИЕТО НА ПОМИРЕНИЕТО	18
3.1. Значение и богословски особености на Филим.	18
3.2. Филим. и християнската любов	19
3.3. Филим. и християнската прошка	20
3.4. Благовестието и Филим.	21
3.5. Помирението и Филим.	22
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	24
СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ	25
ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД	26

УВОД

Обект на изследване на дисертационния труд е Посланието на св. ап. Павел до Филимон. Основната цел е да се разгледат: същността, тълкуването и значението му, в контекста на предмета на изследване – помирението, като един от фундаменталните аспекти на християнското благовестие. Разностранният и обективен анализ довежда до позадълбочено вникване в текста и доказване на значението на посланието като своеобразно благовестие на помирението сред новозаветните Писания. Водещи мотиви за написването на дисертацията са не само нуждата от позадълбоченото изясняване на тълкуването на текста, но също анализирането на неговите богословски особености и изводи, свързани с християнския живот. Благовестие на помирението е термин, който описва по подобаващ начин естеството на Филип. и подчертава важноста му за осмислянето на централното послание на християнството – евангелието.

Според автора на настоящия труд, проблемът за това как благовестието променя взаимоотношенията между християните чрез помирението е ключ към разрешаването на теоретическите и практически въпроси на текста. Темата на дисертацията е актуална не само в научен, но и в социален план, тъй като нейното разработване удовлетворява едновременно различни научни и практически потребности. Теоретичната необходимост от изследването е свързана с отсъствието на изчерпателни и актуални трудове в българската библеистика във връзка с Филип., както и с нуждата от систематизиране и допълване на международните изследвания по проблема. Разбира се, по един или друг начин, темата на дисертацията е разработена в световната наука, но не е била предмет на самостоятелно дисертационно или монографично изследване. Практическата необходимост

от дисертационния труд е преди всичко свързана с тематиката на посланието, тъй като текстът повдига въпроси от богословско, социално и практическо естество като например: значението на благовестието в християнските взаимоотношения; значението на християнското помирение; ролята на християнската любов и прошка; отношението на християнството към робите и др.

Големият брой трудове в световната библеистика показват значението на посланието, въпреки неговата краткост, и възможностите, които то предлага за анализ и принос в различни области. Представеният в дисертацията систематизиран хронологичен обзор на основните етапи в тълкуването на посланието, от Античността до наши дни, обхваща целия период от развитието на екзегетиката на Църквата. В голяма част от съвременните трудове върху Филип. историографските прегледи се фокусират предимно в модерните и съвременните изследвания, докато на по-ранните съчинения се обръща откъслечно внимание. От друга страна, акцентът в научните изследвания, посветени на Филип. до момента пада основно върху екзегетичните анализи, литературните особености, историческата и социална ситуация около текста, ролята на робството и пр. Темите за помирението в името на християнското благовестие и християнската любов са засегнати в науката, но все още липсва изградена концепция по въпроса, което е насока за бъдещи изследвания в тази насока.

1. ИСАГОГИЧНИ СВЕДЕНИЯ ЗА ПОСЛАНИЕТО ДО ФИЛИМОН

1.1. Авторство

Първият исагогичен въпрос, който разглежда дисертацията, е проблемът за авторството и текста на Филипим., в контекста на традиционните възгледи за написване на посланието. Въпросът за ап. Павловото авторство не е поставян сериозно под съмнение от църковните автори и в съвременната наука. По отношение на адресата на посланието, очевидно това е личността Филимон, описан в него като съработник (συνεργός) и съучастник/съдружник (κοινωνός) на св. ап. Павел (Филим. 1:1, Филипим. 1:17). Тези определения показват, че Филимон е участвал в благовестителската дейност и грижата за църковните общности (или поне една от тях), ръководена от ап. Павел. Във Филипим. 1:2 се вижда, че апостолът изпраща посланието ексклузивно до него, а също до християнска общност, която се събира в дома на Филимон.

Датирането на текста, с оглед на общоприетия възглед, е по време на първото затворничество на св. ап. Павел в Рим, описано в Деян. 27–28 гл., тоест около 61–62 г. сл. Хр. Предполага се то е изпратено, заедно с Ефес. и Кол. чрез съработниците на ап. Павел Тихик и Онисим до съответните църкви в района на малоазийските градове Ефес и Колоса. Дискусионен в науката остава въпроса за мястото на написване на посланието. Традиционният възглед е, че става дума за затворничеството в Рим, но съществуват и теории за затворничество в Рим, Кесария Палестинска и Ефес. Нужно да се спомене, че сред тези възможни градове, Ефес и Рим печелят най-голяма подкрепа сред учените. Римската хипотеза е

поддържана и от всички древни и средновековни християнски автори и трябва да се приеме като най-аргументирана сред другите възможни локации (Ефес, Кесария). Издигнатите доводи срещу римското затворничество не са достатъчно убедителни, за да коригират съществуващите общоприети мнения на редица учени и древни автори.

Трябва да се спомене, че не се наблюдават сериозни разночетения в гръцките ръкописи на Филип., които да изменят съществено смисъла на текста. Много от исагогичните проблеми, които са характерни за други ап. Павлови послания, не се срещат при изследването на Филип. Освен липсата на значителни разночетения в древните ръкописи, няма сериозно поставяне под въпрос на авторството на св. ап. Павел или мястото на Филип. в новозаветния канон. Вътрешният анализ на текста показва характерните особености на ап. Павловия стил както по отношение на лексиката, така и на структурата на посланието. До края на IV в. Филип. е атестирано и при почти всички големи църковни автори. Съществува относително съгласие сред учените и църковните автори за автентичността на текста и за ранната канонична атестация на Филип. в рамките на Новия Завет.

1.2. Литературни особености и причини за написване

Вторият основен исагогичен проблем в дисертацията е този за литературните особености и причини за написване на посланието. По жанр текстът на Филип. може да бъде определен като писмо, при което са налице всички, характерни за ап. Павловия стил, епистоларни особености. То е най-краткото послание в *Corpus Paulinum* като в значителна степен наподобява личните писма от своето време. През I в., когато е написано Филип., писмата са едно от най-важните комуникационни средства, използвани за общуване във всякакви ситуации: даване на обикновени инструкции, покани, военни и религиозни трактати/наставления и др. Писмата през I в. в гръко-римския свят следват определен ред и обикновено съдържат

следните елементи: 1. името на автора; 2. името на адресата; 3. поздрав; 4. молитва/благодарствена част/пожелание; 5. изложение; 6. заключителни думи и поздрав. По подобие на античните писма, св. ап. Павел също пише с оглед на ситуацията/хората, които адресира. Ето защо определена повтаряща се структура в тях е налице, но също и внимателно подбрани аргументи.

Трябва да се отбележи, че голяма част от учените се придържат към традиционната теория за написването на посланието, която е застъпена и от църковните автори. Според нея, робът на Филимон, Онисим, бяга от господаря си, като нанася някои щети, вероятно материални. По неясен начин и с неуточнени мотиви (търсейки закрила, откупен или др.) Онисим стига до ап. Павел в затвора и там става християнин. Апостолът пише Филип. в отговор на тази ситуация и изпраща обратно Онисим до Филимон, като централно за посланието е именно застъпничеството на ап. Павел, което да осигури приемането обратно на роба в името на християнската любов и помирение.

1.3. Исторически и културен контекст

Дисертационният труд разглежда накратко и историческия и културен контекст на Филип., който е важен за цялостната реконструкция на социалната обстановка. Известно е, че гр. Колоса, където е християнската общност на Филимон, се намира в южна Мала Азия, в долината на река Ликус, в южната част на римската провинция Фригия. По времето на св. ап. Павел значението на града, спрямо предходните столетия, е намаляло в търговско и социално отношение, а какъв ефект имало това върху гражданите на Колоса, е обект на дискусия. Когато св. ап. Павел пише Филип., жителите на града са предимно от местното фригийско и гръцко население, заедно с известен брой еврейски преселници. Обликът на града е космополитен, с наличието на различни етноси, културни и религиозни

елементи. Както е известно, по времето на св. ап. Павел Колоса е град, в който съжителстват различни културни, етнически и религиозни групи, но все пак голяма част от християнската общност в населеното място произхожда от езически родове.

Както е известно, Христовото благовестие достига до Колоса след служението на св. ап. Павел в гр. Ефес. Според Деян. 19:10, апостолът проповядва Божието слово в Ефес, в резултат, на което, цялото население на провинцията около Ефес, включително и Колоса, чува благовестието. В период от 2–3 години св. ап. Павел и съработниците му успяват да достигнат с евангелието населението в тази част от Римската империя (Деян. 19:10; 20:31). Наистина, Кол. потвърждава, че ап. Павел не е бил лично отговорен за основаването на църквата в Колоса (Кол. 1:4; 2:1). Вероятно това е станало чрез сътрудниците му, които той изпраща в околността. Някои изследователи смятат, че споменатият в Филим. и в Кол. Епафрас е бил основно лице в основаването на църквата в града. Той е бил местен (Кол. 4:12) и е един от верните служители на Господ Иисус Христос (Кол. 1:7), съработник на апостол Павел в делото на благовестието. Освен Епафрас, известни членове на църквата в Колоса са Филимон и неговото семейство, включително Апфия, Онисим и Архип.

1.4. Тематични особености и богословско значение

Последната исагогична тема в дисертацията е тази за тематичните особености и богословско значение на посланието. Филим., като част от боговдъхновените новозаветни Писания, трябва да се разглежда не просто като едно лично писмо на св. ап. Павел, написано по частен повод. Наистина, фокусът пада върху личността на Филимон, от която се изисква да изпълни поръчението на апостола, но решението се отразява и върху живота на цялата християнска общност в град Колоса.

Филим. е с апостолски характер и е за цялата Църква, защото засяга важни за местната църква въпроси като например: ролята на християнската любов; ролята на помирението в християнските взаимоотношения; отношението на християните към робството и робите и др. Обобщено, посланието изобразява силата на благовестието в преобразяването на живота на вярващите и техните взаимоотношения, дори такива на подчертана субординация, както между роб и господар. Онисим е повярвал в Бог, а това води до помирение не само с Него, но и с други вярващи. Основата и мотивацията за това помирение е християнската любов, която св. ап. Павел насърчава Филимон да покаже към Онисим. Посланието не остава на повърхността просто на застъпничеството за живота на един роб от хуманна гледна точка, а е налице дълбоката богословска мотивация на автора за разрешаването на ситуацията, с оглед на учението на благовестието.

2. ЕКЗЕГЕТИЧНИ ПРОБЛЕМИ В ПОСЛАНИЕТО ДО ФИЛИМОН

2.1. Встъпление (Филим. 1:1–3)

Първата структурна част на посланието представлява неговото встъпление (Филим. 1:1–3), разгледано в дисертацията, с оглед на екзегетичните проблеми, които включва. Встъплението на Филим. е по същество кратък текст, който често се пренебрегва, с оглед на стереотипната структура, която св. ап. Павел използва и в други свои послания. Сравнението с встъпленията в други ап. Павлови послания показва характера на въводителните думи на Филим., което съдържа няколко уникални елемента, спрямо обичайната формула.

Използването на израза: *Παῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ – Павел, затворник заради Христос Иисус* (Филим. 1:1a) предполага, че апостолът е в затвора *заради* свидетелството за Иисус Христос. Повърхностно би могло да се заключи, че св. ап. Павел просто споделя за текущото си положение като затворник в Рим, но това едва ли е главният му мотив. По-вероятно е да се предположи, че след като с посланието св. ап. Павел моли Филимон да приеме обратно Онисим, авторът не иска да набляга толкова на апостолския си авторитет, колкото на положението си на затворник, сходно с робския статус на самия Онисим.

Освен това, във Филим. 1:1–2, се казва: *Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν – до Филимон, възлюбения наш съработник*. Сравнена с други ап. Павлови текстове, *формулата на адресата* е уникална във Филим. поне по няколко начина. Въпреки че св. ап. Павел използва думата *ἀγαπητός* и в други свои встъпления (напр. Рим. 1:7, 2 Тим. 1:2), терминът тук носи

специално значение. Тъй като основната цел на Филип. е да подбуди своя адресат към покорство в името на християнската любов, акцент се поставя върху взаимната любов между Павел и Филимон, която е действена и между всички християни.

Друга отличителна особеност на Филип. е разширяването на адресатите на посланието: *καὶ Ἀφρία τῇ ἀδελφῇ καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ* – *и до сестра Апфия и до Архип, нашият съработник, и до църквата в дома ти.* Целта в този случай е да се засили убедителния характер на посланието, чрез включването на други адресати, освен основния – Филимон. Най-вероятното обяснение за това защо св. ап. Павел споменава Апфия, Архип и домашната църква във встъплението си е, че така прави проблема на посланието публичен за цялата християнска общност. По този начин той косвено предизвиква социален натиск върху Филимон, защото адресира текста не само до последния, но и до други членове на домашната църква.

Епистолярните особености на встъплението на Филип. показват по категоричен начин не само голямата загриженост на св. ап. Павел за ситуацията, но и целенасочеността на всяка една част от текста, която има за цел да подскаже на своя адресат главната тема на изложението, както и да постави натиск върху него за помирението с Онисим в името на християнската любов. Това въведение подготвя до голяма степен следващата част от новозаветния текст, класифицирана от епистолярната критика като благодарствена част.

2.2. Благодарствена част (Филим. 1:4–7)

Благодарствената част на Филип. следва типичната структура от останалите послания на св. ап. Павел с няколко характерни елемента. Типологически благодарствената част е отделна част от ап. Павловите текстове, която е различна от встъплението и изложението и която

обикновено започва с глагола εὐχαριστέω – благодаря. По подобие на останалите послания на св. ап. Павел благодарственната част на Филим. изпълнява едновременно няколко цели: поучителна, пастирска и алюзивна.

Изявлението на благодарност обикновено адресира спасителното дело на Бог в живота на вярващите, към които Павел пише. Изразът *Εὐχαριστῶ τῷ θεῷ μου πάντοτε* – *Благодаря на моя Бог винаги* (Филим. 1:4a) има предимно поучителна функция, защото благодарността е към Бога, който св. ап. Павел вижда като източник на добрите дела на Филимон и за които е достойно да се благодаря. По този начин авторът косвено упражнява натиск върху своя адресат да продължи да живее така, че да бъде причина за благодарност към Бог. Очевидно е, че тези думи св. ап. Павел са похвала на Филимон в името на Бог, която цели да убеди последния да покаже християнската си същност и в създалата се ситуация с Онисим.

По отношение на пастирската функция на благодарственната част на Филим. е важно е да се отбележи, че е отражение на взаимоотношенията между св. ап. Павел и Онисим, показвайки естеството и дълбочината им в контекста на християнската вяра. Особено характерен е изразът: *μνείαν σου ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου* – *като те споменавам в молитвите си* (Филим. 1:4). Авторът предава силата на пастирската си загриженост за Филимон именно чрез споменаването му в застъпническите си молитви пред Бог. Изразът предполага, че тези молитви са със значителна честота, защото думи като *μνείαν σου ποιούμενος* в оригиналния гръцки текст говорят за едно продължаващо действие, а и *προσευχῶν* е в множествено число. По всичко личи, че ап. Павловите непрестанни молитви за Филимоновата любов и вяра, като дар от Бога, получават своя израз чрез благодарственната част на Филим. и до голяма степен създават необходимите условия робовладелецът да се съобрази с апела на посланието.

Особено важна е и загатващата/алюзивна функция на благодарствената част на Филип. Става дума за това, че благодарствената част загатва/въвежда в главните теми и цели на цялото послание. Внимателният прочит на текста на Филип. показва поне три ключови термини/теми, които се разглеждат и развиват по-късно в изложението му или в заключението. На първо място това е думата *ἀγάπη* – любов. Благодарствената част продължава да подчертава ролята на тема, която вече е засегната и във встъплението – любовта между християните. Но ако встъплението говори предимно за любовта, която св. ап. Павел има към своя съработник Филимон, то благодарствената част акцентира върху любовта, която робовладелецът трябва да покаже към другите. И двете споменавания на думата в *ἀκούων σου τὴν ἀγάπην* – като чух за твоята любов (Филим. 1:5) и *χαρὰν γὰρ πολλὴν ἔσχον καὶ παράκλησιν ἐπὶ τῇ ἀγάπῃ σου* – защото голяма радост и утеха съм имал чрез твоята любов (Филим. 1:7), адресират не толкова християнската любов към Бога, която безспорно е факт, а по-скоро любовта към други вярващи в името на Господ Исус Христос. Както беше споменато и по-рано чрез това апостолът допълнително подтиква Филимон да прояви любов към своя избягал роб, както го е направил и към други християни и по-конкретно – самият св. ап. Павел.

Благодарствената част на Филип. категорично показва целенасочения характер на почти всяка една от думите на св. ап. Павел. Тя е написана по такъв начин, че не просто да изразява слава към Бог, но да има едновременно поучителна, пастирска и алюзивна функция в новозаветния текст. Намекването на думи като любов, вяра, общение, добро и др. подготвят за централния апел на посланието.

2.3. Изложение (Филим. 1:8–18)

Основните теми на посланието се разглеждат именно в неговото изложение (Филим. 1:8–18). Съдържанието на изложението на Филип. е

пропито именно с духа на благовестието и християнската любов. В него св. ап. Павел първо дава кратко описание на ситуацията, която се адресира (Филим. 1:8–12). Преди да спомене името на избягалия роб, той го нарича *мое дете*, тоест някой, който е довел до вярата (Филим. 1:10), след което поглежда още назад във времето, когато Онисим е потърсил убежище при него (Филим. 1:13–16). Св. ап. Павел изпраща Онисим до Филимон *не вече като роб, но повече от роб, възлюбен брат* (Филим. 1:16), а робовладелецът е помолен да го приеме обратно като самия апостол (Филим. 1:17). Накрая авторът показва готовност да покрие дълговете на Онисим (Филим. 1:17–18).

Въпреки че изложението на посланието започва от Филим. 1:8, както традиционно се приема в науката, на първо място в дисертацията се разглежда т.нар. *формула на апел* (Филим. 1:9), с която започва неговата същинска част. Трябва да се спомене, че формулата на апел е често срещана в официалната и частна кореспонденция от Античността. Характерно за нея е използването на глаголи в 1 л. ед. ч. като *παρακαλέω* – моля/апелирам и синонимът му *ἑρωτάω*. И двете думи визират последващи действия, изискани от адресатите на текста. Главната функция на формулата на апел в посланията на св. ап. Павел е, че показва прехода между благодарствената част и изложението (Филим 1:8–9) или вътрешен преход в самото изложение (напр. Рим. 12:1, Ефес. 4:1 и др.)

От друга страна, в текста се разкрива и авторитетът на св. ап. Павел, който ясно заявява: *Затова, ако и да имам голяма смелост в Христос да ти заповядам това, което подобава* (Филим. 1:8). Думата *παρρησία*, която означава смелост/дързост и свързаното с нея *ἐν Χριστῷ* – в Христос, показват апостолския авторитет, който дава право на св. ап. Павел да изкаже своя апел дори като заповед към Филимон. Глаголът *ἐπιτάσσω* – заповядвам описва властта на висшестоящ, който нарежда на някой от по-ниска

позиция. Апостолът подчертава своя авторитет и чрез причастието ἀνῆκον – това, което е подобаващо, че апелът му е изцяло легитимен и оправдан в името на Господ Иисус Христос и християнската любов. Трябва да се отбележи, че тук не се визира никаква общочовешка морална норма, а задължението на християнина да живее и действа съгласно призиванието и новата си идентичност в Христос. Именно по отношение на своя избягал роб, Филимон трябва да постъпи по подобаващ начин, като Христов последовател.

Въпреки че оценява ситуацията през призмата на Божия промисъл, апостолът не игнорира евентуалните последици от случилото се. Филим. 1:18 декларира: *εἰ δέ τι ἠδίκησέν σε ἢ ὀφείλει, τοῦτο ἐμοὶ ἐλλόγου* – ако пък някак те е онеправдал или ти дължи, води го на моя сметка. Най-вероятно се намеква, че робът е откраднал средства от господаря си. Св. ап. Павел категорично заявява, че е готов да покрие какъвто и да е било дълг по същия начин както човек, който дава убежище, или задържа при себе си избягал роб, е бил длъжен да покрие евентуалните загуби на господаря му, произтичащи от неговото отсъствие. Това е пореден пример и за силната застъпническа роля на апостола в посланието, който не просто апелира за един повярвал престъпник, но и е съгласен да покрие дълговете му в името на тържествуването на християнската любов и помирение.

2.4. Заключение (Филим. 1:19–25)

Съществува малко съгласие сред коментаторите къде точно започва заключението на посланието. Това е изненадващо, с оглед на силните доказателства в полза на това, че посланието започва именно с т.нар. *подпис* във Филим. 1:19: *ἐγὼ Παῦλος ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ* – аз, Павел, написах със собствената си ръка. Всяка друга употреба на саморъчния надпис в ап. Павловите послания е част от заключението, а не изложението на текста (1 Кор. 16:21; Гал. 6:11; 2 Сол. 3:17; Кол. 4:18). В светските писма от времето

на апостола, подписите са също част от заключителните думи и изглежда необичайно св. ап. Павел да не се е придържал към епистоларната традиция на епохата си. Кулминацията на посланието е във Филим. 1:17–18, където се предизвиква Филимон да приеме обратно Онисим, така както самия св. ап. Павел, и да се прехвърлят всичките задължения на сметката на апостола.

Както и в останалите послания на св. ап. Павел, авторът умело и целенасочено структурира заключението си, за да отразява главната цел на текста и темите, които вече са разгледани в основната част. Въпреки че заключителните думи често са пренебрегвани като незначителни и дори стереотипни текстови единици, все пак задълбоченото им изследване показва, че те имат важно значение за посланията на св. ап. Павел и са обект на анализ в настоящата част от дисертационния труд. В заключението на Филим. (1:19–25), св. ап. Павел набляга на духовната връзка с Господ Иисус Христос като основа за неговото застъпничество за Онисим. Апелирайки към робовладелеца, той подчертава нуждата да се възстановят взаимоотношенията между Онисим и Филимон в името на християнската любов и помирение. Още повече е показана дълбочината и силата на християнската любов, която преминава дори границите на социалното положение.

Екзегетичният анализ показва не само голямата загриженост на св. ап. Павел за ситуацията, но и целенасочеността на всяка една част от посланието, която има за цел да подскаже на своя адресат главната тема на изложението, както и да постави натиск върху него за помирението с Онисим. В тази връзка, трябва да се отбележи, че ключ към разбирането на посланието е разглеждането му като благовестие на помирението сред новозаветните текстове, което безспорно носи след себе си различни практически приложения за живота на Църквата.

3. ПОСЛАНИЕТО ДО ФИЛИМОН И БЛАГОВЕСТИЕТО НА ПОМИРЕНИЕТО

3.1. Значение и богословски особености на Филипим.

В последната трета глава, дисертацията представя богословски анализ на Филипим., с фокус върху благовестието на помирението. Филипим. не рядко се разглежда в изследванията като лично послание с по-малка богословска стойност от останалите ап. Павлови текстове. Цялостният исагогичен и екзегетичен анализ обаче показва, че Филипим. съдържа в себе си редица важни богословски въпроси, които надхвърлят индивидуалното значение, което повърхностно му се приписва.

В христологично отношение св. ап. Павел вмъква във Филипим. характерното за християнското богословие използване на словосъчетанието *Χριστοῦ Ἰησοῦ* – *Христос Иисус* (Филим. 1:1). Както е известно, основно вярване за християните от първите векове е именно изповедта, че Иисус е Христос и Господ. Чрез отбелязването на този факт в посланието си, св. ап. Павел обединява Филипимон и цялата му домашна църква под върховенството на Господ Иисус Христос и Неговото благовестие. Филипим. представя както Бог като Отец (Филим. 1:3), така и Христос като Господ над всички (Филим. 1:3), което непременно има своето отражение в живота на вярващите и на техните взаимоотношения, поставяйки правилната основа за тяхното развитие.

Във Филипим. св. ап. Павел не разглежда подробно догмата за Църквата. В еклисиологично отношение той се задоволява с назоваване на християнската общност в дома на Филипимон като *църква* – *ἐκκλησία* (Филим. 1:2), и то в смисъла на група от вярващи, която се събира в дома на

робовладелеца за поклонение и общение. Главна еклисиологична концепция в текста е споменатото *κοινωνία* – общението (вж. напр. Филип. 1:6; 1:17 – *κοινωνός* – съучастник). Терминът предполага идеята за причастност към някого/нещо или към определена общност, което естествено довежда до единство между вярващите в Църквата като Христово Тяло, както и до преодоляване на всички социални и етнически различия между тях. Именно това става основа за прошка, помирение и любов между Онисим и Филимон

В контекста на християнската етика Филип. показва и промяната, която вярата в Господ Исус Христос прави в живота на вярващия човек както във връзка с Бога, така и във взаимоотношенията му с хората. Става дума за част от моралните аспекти на християнския характер и поведение в общността като напр.: проявите на любов, милост, дълготърпение, прошка и помирение. Споменатите теми са поставени в контекста на социалните отношения, по-конкретно между роб и господар. Филип. разглежда възникналия конфликт като проблем на цялата църковна общност. Тъй като вярващите принадлежат към Църквата, техните действия се отразяват пряко или косвено на християнската общност като цяло.

3.2. Филип. и християнската любов

Първата богословска тема, която разглежда дисертацията е тази за любовта във Филип. Любовта – *ἀγάπη*, като живо отражение на християнската вяра, е ключова за осмислянето на посланието. От една страна, тя е основата, на която се развива богословието на св. ап. Павел, а от друга, основна мотивация за написване на посланието. Внимателният прочит на текста показва *ἀγάπη* като повтарящ се мотив, който спомага да се съгласуват помежду си отделните части на Филип. Именно тя е базата, на която трябва да се разреши конфликтът между Филимон и Онисим и да се възстановят взаимоотношенията помежду им. Използването на мотиви

като любов и вяра спомагат св. ап. Павел да се справи с конфликта между Филимон и Онисим на правилната богословска основа.

Освен това, св. ап. Павел косвено набляга и на истината, че християнската общност трябва да формира живота си според нормите и ценностите на благовестието. Филип. е практичен текст, който представя етичното приложение на ап. Павловото разбиране за благовестието като Божие послание, изпълнено с любов и помирение. Въпреки че е насочено към личност, то показва отражението на ситуацията върху цялата Църква. В него се вижда преобразяващата сила на благовестието върху взаимоотношенията в християнската общност, които трябва да са изпълнени с любов. Християните са призовани да се отнасят един с друг с благочестие, да се обичат и да се грижат един за друг, да търсят единство, въпреки различията. Като вярващ човек, Филимон е станал част от Божието семейство, но е нужно също да си припомни призиванието си като християнин и любовта, която е длъжен да показва към събратята си. Според св. ап. Павел робовладелецът трябва да преосмисли взаимоотношенията със своя роб в контекста на истините на християнската вяра.

3.3. Филип. и християнската прошка

Дисертацията разглежда темата за прошката във Филип., която е пряко свързана с помирието. Св. ап. Павел отказва директно да използва своята апостолска власт и да принуди адресата да прости на своя избягал роб, а напротив, иска Филимон сам да избере кое е най-доброто решение в създалата се ситуация, поставяйки я в контекста на благовестието, християнската любов и прошка.

Авторът не просто изисква прошка от Филимон за Онисим, а е готов да покрие и последствията от прегрешението на избягалия роб. Онеправдаването на робовладелеца е било на първо място в материален план: бягството на роба, който по този начин лишава господаря си от труд

и произлизащите от него приходи, както и че най-вероятно Онисим е откраднал средства от домакинството. Освен това, в социален и емоционален план, Онисим е онеправдал своя господар като го е злепоставил пред обществото, уронил е неговия престиж и е създал притеснения за него и за цялото домакинство. Независимо от големината на прегрешението и последващите от него загуби, покаянието на Онисим е достатъчна причина за робовладелеца да промени отношението си към него и да му прости, в името на благовестието. Жертвоготовността на апостола дава пример и на самия Филимон, защото ако св. ап. Павел е готов да покрие прегрешението и задълженията на избягалия роб, то и робовладелецът трябва да направи същото за своя събрат.

3.4. Благовестието и Филим.

Друга ключова богословска тема, която разглежда дисертацията е тази за ролята на благовестието във Филим. В посланието благовестието е богословската основа, на която се изисква изявата на християнски добродетели от страна на Филимон. Робовладелецът не е предизвикан просто да проумее определена истина, нито пък му се дава директно заповед за изпълнение, а по-скоро се изисква да изяви евангелието на практика в ситуацията с Онисим. Приложението на истините на благовестието е нещо, за което всеки християнин е призван, в живота си и в собствения си контекст. Евангелието на Господ Исус предизвиква всеки човек да се покае и да повярва в изпратения Месия, а след това да продължи да живее съгласно новото си призвание като християнин.

Централността на учението на благовестието в посланието се потвърждава поне по няколко начина. На първо място дори самото споменаване на името на автора Παῦλος – Павел (Филим. 1:1) – апостолът на Христовото благовестие, чрез когото се разпространява в почти цялата Римска империя, свидетелства за това колко важна роля има то в човешкия

живот. Ако самият св. ап. Павел, под водителството на Св. Дух решава да напише послание, адресирайки определен проблем, то това е достатъчно свидетелство за важността на текста, с оглед на благовестието, което е център на живота и текстовете на апостола. От друга страна, изразът δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ – Павел, затворник заради Христос Иисус (Филим. 1:1) насочва към страданията на св. ап. Павел заради свидетелството на Господ Иисус Христос, а това е допълнително напомняне за Филимон за това какво означава на практика служението на εὐαγγέλιον.

Във Филим. се вижда ясно силата на благовестието да променя взаимоотношенията между християните. Става дума за ситуацията с Филимон и Онисим, които съответно от ощетен господар и престъпен роб, са станали братя в Христа. Авторът не просто иска робовладелецът да приеме обратно своя избягал роб, а последният да бъде приет като възлюбен брат в Господа. Именно тази нова духовна връзка между двамата в Христос е нещото, което променя значително естеството на взаимоотношенията им чрез благовестието.

3.5. Помирението и Филим.

Последната богословска тема, която дисертационният труд анализира е помирението във Филим. Поставено в контекста на цялостното служение на св. ап. Павел, при което ученията за помирението и спасението заемат централно място, посланието показва силата на благовестието да преобразява взаимоотношенията между християните. Помирението между Онисим и Филимон е и главната цел на св. ап. Павел при написването на Филим. То трябва да се осъществи в името на Христовото учение, и имайки християнската любов като основен движещ мотив. Възстановяването на взаимоотношенията между двамата се разглежда тук като пример за християнската общност за добродетелите в Христос, защото именно чрез него се изявява на практика Божието дело в живота на вярващия човек.

Мирът, даден от Господ Иисус Христос, в сърцата на християните, трябва да се отразява и на хората около тях. Виждайки тази действена изява на любовта и вярата на Филимон, общността около него ще бъде насърчена да продължава да върви по Божия път.

Апелът във Филим. 1:16 е мястото, където значението на помирителния аспект на благовестието в ап. Павловото богословие излиза наяве: *Οὐκέτι ὡς δοῦλον ἀλλ' ὑπὲρ δοῦλον, ἀδελφὸν ἀγαπητόν, μάλιστα ἐμοί, πόσω δὲ μᾶλλον σοὶ καὶ ἐν σαρκὶ καὶ ἐν κυρίῳ* – не вече като роб, но повече от роб, възлюбен брат, особено за мен, много повече за теб, в плътта и в Господа. (Филим. 1:16). Това означава, че помирявайки се с Онисим, Филимон го получава не просто обратно като роб, но като брат в Господа, който ще бъде полезен и за духовното му израстване и служение. В този смисъл придобивките от завръщането на Онисим като християнин са значително по-големи от това той да не беше избягал от своя господар, оставайки нехристиянин. В други свои текстове св. ап. Павел намеква, че същностна промяна в живота на робите трябва да се случи, след като се изпита благовестието на помирението с Господ Иисус Христос и с други вярващи (Кол. 3:22). Въпреки че авторът не заповядва на Филимон да освободи Онисим, ап. Павловото благовестие на помирението променя начина, по който робовладелеца трябва да се отнася в бъдеще към своя роб, а това води до преосмисляне на естеството на социалната институция. Авторът апелира към своя адресат да покаже на практика своята християнска вяра в благовестието на помирението и вече да не третира Онисим само като собственост, а като възлюбен брат в Господа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

1. Филип., като част от Новия Завет, не би следвало да се разглежда като лишено от богословски истини частно послание на св. ап. Павел, а като важно библейско свидетелство за ключови теми в християнството. Става дума за: ролята на християнската любов, помирението в християнските взаимоотношения, отношението на християните към робството и робите и много други.

2. Посланието не е просто застъпничество за един избягал роб от хуманна гледна точка или християнски трактат за робството и свободата. В него св. ап. Павел не се занимава пряко с разрешаването на въпроса за отношението към робската институция, а разглежда случилото се предимно в неговите духовни аспекти, тоест през призмата на благовестието, християнската любов, прощката и помирението.

3. В социален и етичен смисъл Филип. показва промяната, която вярата в Господ Иисус Христос прави в живота на човека както във взаимоотношенията му с Бога, така и с хората. Свидетелството, което посланието дава е за това как християнската вяра и живот трябва да бъдат изявявани в техния реален социален контекст.

4. Главното богословско значение на посланието е, че целият апел на св. ап. Павел към Филимон е базиран на евангелието и общението между вярващите, което произтича от него.

5. Основен момент в правилното разбиране на Филип. е разглеждането му като благовестие на помирението сред новозаветните текстове, което безспорно носи след себе си различни практически приложения за живота на Църквата.

СПРАВКА ЗА ОСНОВНИТЕ ПРИНОСИ

В настоящата дисертация могат да се отбележат следните приносни моменти:

1. Представеният систематизиран хронологичен обзор на основните етапи в тълкуването на посланието, от Античността до наши дни, обхваща целия период от развитието на екзегетиката на Църквата. В голяма част от съвременните трудове върху Филип. историографските прегледи се фокусират предимно в модерните и съвременните изследвания, докато на по-ранните трудове се обръща откъслечно внимание.

2. Създаването на подробен научен труд, посветен върху Филип., е новост в българската библеистика, въпреки наличието на множество изследвания в международната наука. Дисертационният проект допълва недостатъчно разработените аспекти на Филип. както в българската, така и в световната библеистика.

3. В дисертацията се откроява благовестието на помирението като основна богословска идея в посланието, което очертава перспективите за бъдещо академично изследване на Филип., с оглед на неговото богословско значение.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Чолаков, Петко. Посланието на св. ап. Павел до Филимон в трудовете на модерните тълкуватели (XV–XIX в.). Кратък обзор. – В: Идеи, идеали – възход и крушение. Сборник с доклади от международна научна конференция. 23–24 април 2019 г., т.1. Русе: Регионална библиотека “Любен Каравелов”. 2019, с. 408–416.

2. Чолаков, Петко. Перспективи пред съвременното изследване на Послание на св. ап. Павел до Филимон. – В: Млади изследователи. Сборник от Втората докторантска конференция. Февруари 2019, т.3. София: Университетско издателство “Св. Климент Охридски”. 2019, с. 46–59.